

Socialna demokracija na razpotju v letih 1919-1923

AVGUST LEŠNIK

POVZETEK

V pričujočem prispevku avtor predstavlja zaključke svoje disertacije "Razcep v mednarodnem socializmu /1914-1923/", v kateri z zgodovinsko-sociološkega vidika analizira dogajanje, vzroke in genezo razcepa socialne demokracije pred, med in neposredno po prvi svetovni vojni.

Avtor z opravljeno analizo - na podlagi dostopnih dokumentov ter spisov protagonistov socialdemokratskega in komunističnega gibanja - utemeljuje in argumentirano dokazuje, da je bil razcep v mednarodnem socializmu (1919-1923) posledica treh nasprotujočih in medsebojno nespravljljivih si ideologij in struj znotraj delavskega gibanja, ki so se borile za naklonjenost in za prevlado nad delavskim razredom, tako v nacionalnih kot v mednarodnih okvirih. 1. desnica je vztrajala pri reformah kapitalizma v okviru parlamentarnega boja; 2. levica je v revoluciji videla pogoj za spremembo obstoječega družbenega reda in v diktaturi proletariata zamenjavo za buržoazno demokracijo (diktaturo); 3. center je ločeval socialno demokracijo, ki bo mogoča šele v brezrazredni družbi od politične, ki vedno predstavlja določeno obliko razredne vladavine - diktaturo, pa naj gre za buržoazno ali proletarsko. V tem kontekstu se zrcali tudi ključna dilema obravnavane zgodovinske dobe: reformirani kapitalizem ali socialistični družbeni red. Seveda pa o socializmu ni mogoče govoriti, če ni sposoben sožitja z demokracijo, saj je demokracija tip politične ureditve, ne pa tip družbe.

ABSTRACT

SOCIAL DEMOCRACY AT CROSS-ROADS IN THE YEARS BETWEEN 1919 AND 1923

In the article the author presents the conclusions of his dissertation *The Split in International Socialism (1914-1923)*. From the historical and sociological viewpoints he analyses the events, causes and genesis of the split within the social democratic movement which occurred immediately after the First World War and resulted in the communist and social democratic wings. The author, on the basis of accessible documents and papers by protagonists of the social democratic and communist movements, gives reasons and demonstrates argumentatively that the split in international socialism between 1919 and 1923 was the consequence of three opposing and irreconcilable ideologies and currents within the labour movement, which struggled for the support of and rule over the working class, both at national and international levels. Firstly, the Right insisted upon reforming capitalism through parliamentary struggle. Secondly, the Left regarded a proletarian revolution as a necessary condition for changing the existing

capitalist social system, and the dictatorship of the proletariat as a substitute for the existing bourgeois democracy (dictatorship). Thirdly, the Centre made a distinction between social (economic) democracy, which could only be possible in a classless society, and political democracy, which always represents some form of rule by one class over others, i.e. a dictatorship, be it bourgeois or proletarian. The key dilemma of the discussed historical era: reformed capitalism or a socialist social order can also be considered in this context. Of course, it is not possible to speak about socialism, if this is unable to co-exist with democracy. Democracy, after all, is a type of political order not society.

Razumevanje kompleksnosti in specifike v mednarodnem delavskem gibanju v obdobju 1919-1923 nedvomno pomeni zgodovinski ključ za razumevanje današnjih politično-tektonskih premikov v vzhodni Evropi, ki jih je simbolično sprožil padec berlinskega zidu 200 let po padcu Bastije; še posebno, ker bomo morali slejkoprej odgovoriti na bistveno vprašanje, kako se je gibanje, ki je povzročilo razcep v socialdemokratskih vrstah v specifičnih razmerah prve svetovne vojne, uspelo obdržati na zgodovinskem prizorišču vse do današnjih dni, kajti njegov zaton objektivno sega že v leto 1923!

Opredeleitev problema

Temeljni problem oziroma predmet pričujočega prispevka¹ je vprašanje, če posplošim in poenostavim, "socialdemokratska reforma" ali "komunistična revolucija?". To vprašanje, ki so si ga zastavili in o njem razpravljali "marksistični" teoretiki že pred dobrim stoletjem, še vedno nima trdnega, niti teoretskega niti praktičnega, odgovora. Če pogledamo vprašanje historično, potem so sprva razpravljali o problemu "revolucija - reforma" zgolj teoretično, z oktobrsko revolucijo in z vstopom socialdemokratov v koalicijske meščanske vlade po prvi svetovni vojni, pa je problem dobival vse bolj praktične oziroma politične razsežnosti. In prav ta "praktična" dimenzija problema, ki naj služi utrjevanju te ali one politike, je (in še vedno) odločilno vpliva tudi na objektivnost in kritičnost razprav na to temo. Večina avtorjev, pa naj se skriva pod plaščem "metafizike" ali "dialektike", obravnava dvojico "reforma - revolucija" kot izolirani in izključujoči si kategoriji in ne kot dva neločljiva pola družbene vsebine, ki ju ni mogoče ločiti. Takšen pristop skriva v sebi še nerazumevanje pojma "socialne revolucije", ki jo večina avtorjev obravnava in zreducira na pojem politične revolucije oziroma prevzema politične oblasti. Na enostransko razprav, ki jih v svetu ni malo, pa poleg ideološkega pristopa, še največkrat usodno vpliva neupoštevanje zgodovinskosti, analize družbenega prostora in časa, v katerem so se revolucionarni in reformistični procesi odvijali in prepletali. "Zgodovinarji so pogosto iskali 'razlago' pri sociologih,

¹ V prispevku avtor predstavlja zaključke osrednjega dela svoje disertacije "Razcep v mednarodnem socializmu /1914-1923/", ki jo je branil 18. I. 1993 na Filozofski fakulteti v Ljubljani pred komisijo, ki so jo sestavljali: redni prof. dr. Marjan Britovšek (mentor), redni prof. dr. Ludvik Čarni in redni prof. dr. Rudi Rizman.

bili so v zmoti; naravnije je, da sociologi poiščejo razlago v zgodovini", opozarja G. Gurvitch. Prav tako se v mnogih razpravah zrcali tudi nedopustno posploševanje (politični pragmatizem) ter vsiljevanje razumevanja teh procesov z vidika današnjega časa (tedanji teoretiki so končno odgovarjali le na vprašanja svojega časa!). In ne nazadnje, mnogi avtorji odpirajo in vežejo vprašanje "revolucija" ali "reforma" zgolj na 'ekskluzivnost' oktobrske revolucije, kar daje lažen vtis, da je problem takrat tudi nastal. Zaradi utemeljenega dvoma v verodostojnost doslej objavljenih raziskav, ki vzroke razcepa v mednarodnem socialističnem gibanju največkrat preprosto pripišejo oktobrski revoluciji in boljševiški 'nestrpnosti', v pričujočem delu proučujem problem širše, skozi prizmo zgodovinske analize. Upravičenost takšnega - zgodovinsko-sociološkega - pristopa utemljuje že na videz formalno vprašanje: kaj pomenijo ločnice - socialdemokracija pred, med in po prvi svetovni vojni. Ali gre pri tem le za preprosto prilagajanje obči historični periodizaciji, ali pa predstavljajo ta podobdobja nove kvalitete, ki se razlikujejo in delno zanikajo predhodne. V odgovoru na to pomembno vprašanje se skriva pogled na videnje problema v vsej njegovi kompleksnosti. Večina avtorjev si tega vprašanja sploh ne zastavlja, kar jih vodi (hote ali nehote) v takšno ali drugačno manipulacijo: socialdemokratsko gibanje označujejo zgolj za reformistično, ki mu stoji nasproti revolucionarno (boljševiško) gibanje in seveda tudi obratno. Pri tem je potrebno opozoriti še na nerazumevanje izraza "socialna demokracija", ki šele ob koncu prve svetovne vojne dobi tisto vsebino in pomen, ki ga ima še danes; do takrat pa so ta izraz obče uporabljali kot splošno ime za revolucionarne delavske stranke, zlasti za tiste, ki so sprejele marksizem kot osnovo svojega pogleda na svet. In prav neločevanje - časovno gledano - dveh vsebin istega pojma največkrat botruje manipulacijam in črnobelim razpravam o socialdemokratski "demokraciji" in komunistični "diktaturi". To tezo potrjuje že sama geneza nasprotujočih si teoretskih pogledov (alternativ) na perspektivo nacionalnega in mednarodnega delavskega gibanja ter širšega družbenega razvoja nasploh, ki so se izoblikovali v okviru socialdemokratskega gibanja pred prvo svetovno vojno, in ki so šele v novih pogojih, ki jih je prinesel svetovni spopad, dobili potencialne možnosti za svoje udejanjenje. Šele takšno izhodišče - upoštevanje in razumevanje geneze socialdemokracije pred prvo svetovno vojno - nam omogoča širše in objektivnejše videnje in razumevanje razcepa, ki je nastal v okviru socialdemokratskega gibanja ob koncu prve svetovne vojne ter se skristaliziral v dve nepomirljivi gibanji: v komunistično in socialdemokratsko.

Socialdemokracija pred prvo svetovno vojno

Uvodoma smo povedali, da je bistveni predmet raziskave vprašanje, ali je opredelitev za "revolucijo" oziroma "reforma" botrovala razcepu gibanja na komunistični in socialdemokratski tabor. Opravljena analiza za čas pred prvo svetovno vojno pove, da je obča naravnost organiziranega delavskega gibanja že od ustanovitve temeljila na perspektivi bodoče svetovne socialne revolucije, kar je moč razbrati v programski usmeritvi prve internacionale: "Osvoboditev delavskega razreda ni niti krajevna, niti nacionalna naloga, temveč je družbena naloga, ki obsega vse dežele, kjer obstaja moderna družba". Analiza tudi kaže, da so si bili v "združenju" enotni glede ciljev, nikakor pa ne glede uporabe sredstev za doseg le-teh. V nenehnih idejnih sporih, ki so pretresali heterogeno organizacijo (marksisti, proudhonisti, bakunisti, blanquisti), je ideja socializma v svoji marksistični obliki vse bolj postajala prevladujoča ideologija mednarodnega delavskega gibanja, čeprav niti v 70. letih še ni obstajalo to, kar danes običajno imenujemo "marksizem". Vendar bi pri Marxu zaman iskali anticipacijo poznejših kontroverz med "reformisti" in "revolucionarji", oziroma

med desnico in levico znotraj marksističnih gibanj. Za Marxa vprašanje ni bilo v tem, če so delavske stranke reformistične ali revolucionarne in tudi ne, kaj pravzaprav pomenijo ti izrazi. Problem je bil, kako preseči različne manifestacije nezrelosti, ki so zavirale razvoj razrednih proletarskih gibanj in jih zadrževale pod vplivom različnih oblik demokratskega radikalizma, ali pa so jih poskušali istovetiti z različnimi tipi utopij za doseg socializma, predvsem pa so cepili enotnost ekonomskega in političnega boja.

Postopno oblikovanje množičnih delavskih strank, v katerih je vedno bolj prevladoval marksizem - takšen kakor ga je opredelila in razumela predvsem nemška socialdemokratska stranka (v erfurtskem programu, 1891) - ter revolucionarno "marksistično" gibanje v nerazvitih agrarnih deželah vzhodne in južne Evrope so pripeljali do razvoja II. internacionale in ji dali svoj pečat. Okoliščine, ki so pospeševale množičnost gibanja in so po letu 1890 postale kar precej splošne, so bile legalnost, ustavna politika in razširitev volilne pravice. Nasprotno pa so se močno spremenile revolucionarne možnosti, kakor so bile tradicionalno pojmovane. Razprave in kontroverze med socialisti iz obdobja II. internacionale odsevajo vprašanja, ki so izbruhnili iz teh sprememb. Z ustanovitvijo nove Internacionale se je zastavljalo vprašanje njene bodoče organiziranosti: ali vzorec I. internacionale - kot enotne socialistične stranke - še ustreza novemu času. Engelsovo stališče je dobilo večinsko podporo: "V razmerah delovanja množičnih samostojnih nacionalnih socialističnih strank ni mogoče enak način usmerjanja mednarodnega gibanja, zlasti ne obnova centralistične vloge Generalnega sveta... Internacionala lahko v obstoječih razmerah dosega zadovoljive rezultate z rednimi kongresi". Proletariatu posameznih dežel je bilo tako prepuščeno, da se samostojno organizira, kar je bilo poudarjeno s sklepom Internacionale (1893), da naj bo prvi del programa socialdemokratskih partij vseh dežel, v katerem je izražena potreba po ekonomskem prevratu, za vse partije enako formuliran, da pa se drugi del, ki navaja sredstva, ki jih velja uporabiti, prilagodi ekonomskim in političnim razmeram v vsaki deželi. Za razliko od prve, so v drugi internacionali članice postale avtonomne organizacijske enote, ki so medsebojne stike ohranjale predvsem v obliki periodičnih mednarodnih kongresov; vrhovni organ je bil kongres, medtem ko je skupni organ MSB /Mednarodni socialistični biro/ opravljal zgolj naloge informativnega središča. Oblikovanje milijonske množične delavske partije je ustrezalo razmeram in z bilo sploh mogoče edinole v kapitalističnih deželah z razvito socialnoekonomsko strukturo in bogato demokratično tradicijo, zato je toliko bolj razumljivo, da organizacijski vzorec, ki ga je kominterna prevzela od prve in ne druge internacionale, ni mogel ustrezati zahodnoevropskim socialdemokratskim strankam.

Proti koncu prejšnjega stoletja so se s "krizo marksizma" dejansko zamajali marksistični temelji Internacionale; temelji gibanja, ki si je zastavilo za cilj preosnovo obstoječega družbenega reda, in ki je v revoluciji videlo "babico zgodovine". Uspehi, ki jih je delavski razred dosegal prek buržoaznih institucij v obdobju mirnega razvoja kapitalizma, so gibanje osredotočili na neposredne cilje ter obenem sprožili razpravo o marksističnih "resnicah". V tej teoretski "krizi" se je pravzaprav odprlo vprašanje "revolucije" in "reform" kot dveh antagonizmov. Bernstein se je leta 1899 s svojim obćim demokratizmom in z zavračanjem "blankizma" postavil na stališče, da gre edina logična pot v socializem skozi izgradnjo demokracije: "Demokracija je hkrati sredstvo in cilj. Je sredstvo boja za socializem in je oblika uresničitve socializma... Načelo demokracije je ukinitve razredne nadvlade, četudi to ne pomeni dejanske ukinitve razredov. Socialna demokracija se mora brez pridržkov postaviti na tla splošne volilne pravice in demokracije... Prehod iz kapitalistične družbe v socialistično (ne iz buržoazne diktature v proletarsko) se mora odvijati postopno, z uporabo demokracije."

Nova, t.i. desna usmeritev se bo praktično uveljavila šele po prvi svetovni vojni, ko bo dala socialdemokratskemu gibanju tudi nov pečat. R. Luxemburg v zavračanju nove usmeritve opozarja, da "smisel te teorije praktično ni nič drugega kakor nasvet, naj socialna demokracija opusti socialni prevrat kot svoj končni cilj, socialna reforma pa naj bi se nasprotno prelevila iz sredstva razrednega boja v namen tega boja", ter ugovarja Bernsteinu z nesmiselnostjo ostrega zoperstavljanja revolucije in reforme: "Odkar so na svetu razredne družbe in odkar je razredni boj bistvena vsebina njihove zgodovine, je bilo namreč zavzetje politične oblasti vselej prav tako cilj vseh razvijajočih se razredov kot tudi izhodišče in zaključek slehernega zgodovinskega obdobja... Zakonska reforma in revolucija nista dve različni metodi zgodovinskega napredka... Vsakokratni pravni red je namreč samo produkt revolucije. Medtem ko je revolucija politični ustvarjalni akt razredne družbe, je zakonodaja nadaljnje politično vegetiranje družbe. Zakonska reforma pač nima svoje lastne, od revolucije neodvisne gonilne sile... Kdor se torej odloči za pot zakonske reforme namesto (in v nasprotju) za zavzetje politične oblasti in za družbeni prevrat, dejansko ne izbere mirnejše, varnejše in počasnejše poti k enakemu cilju, ampak tudi drug cilj, namreč namesto novega družbenega reda samo nebitvene spremembe v starem redu." Odgovor R. Luxemburg je jasen: dilema "revolucija ali reforma" je povzročilo nerazumevanja dialektične prepletenosti in neločljivosti obeh kategorij.

V zgolj teoretska razglabljanja je globoko zarezala ruska revolucija 1905-1907 z vrsto novih in konkretnih dilem, ki so v širšem smislu terjala novo primerjavo zgodovinskostrukturne značilnosti Rusije in zahodne Evrope. Razumeti mehanizem ruske revolucije in ga primerjati z mehanizom evropskih revolucij je pomenilo postaviti na trdni zgodovinskoteoretični osnovi taktična vprašanja socialne demokracije, kot so odnosi z drugimi družbenimi in političnimi silami ter odnos do skromnih ustavnih reform, na katere je bil prisiljen carizem. Toda za rusko socialno demokracijo je pomenilo še nekaj bolj odločilnega: opredeliti samo sebe in razjasniti razcep med boljševisko in menjševisko frakcijo. Ruski socialni demokrati so bili vsekakor prvi, pred katerimi se je postavilo praktično vprašanje proletarskega vodstva v demokratični revoluciji, kot tudi vprašanje odnosa delavskega razreda do male buržoazije in predvsem do kmetov: RSDDS ni mogla mehanično prenesti izkušenj evropskih delavskih strank, katerih dejavnost se je razvijala v okoliščinah buržoaznodemokratskih svoboščin in sorazmerno mirnega razvoja kapitalizma, v caristično Rusijo. Medtem ko so menjševiki vztrajali na sporazumu z liberalno buržoazijo in zavrgli idejo o prevzemu oblasti s strani revolucionarnih množic ter povzdignili vlogo dume kot občenacionalnega središča, so boljševiski poudarili, da se ne vedejo nihilistično do parlamentarnih oblik boja: "Socialni demokrati so za njihovo uporabo, toda razkrinkati morajo 'parlamentarni kretenezem', to je zaneseno vdanost v to, da je parlamentarni boj edina poglobljena oblika boja; v revolucionarnem trenutku glavna oblika boja ni ustavna oziroma zakonita, temveč neposreden boj množic". Noben model, ki sta ga takrat ponujali obe frakciji, ni uspel, in revolucija 1905-1907 je bila poražena. Kljub temu je takratna razprava v ruski socialni demokraciji ponudila zelo bleščečo predstavo o dveh miselnostih dveh strategij (in v tem kontekstu samo pritrdila razpravi R. Luxemburg o "socialni reformi in revoluciji"), od katerih je ena - boljševiska - postala deset let kasneje navidezni zgodovinski zmagovalec, ne da bi zaradi tega poražena stran izgubila na veljavi in pomenu.

Naraščajoča imperialistična nasprotja v desetletju pred prvo svetovno vojno so Internacionali postavili še zahtevnejši problem - sprejetje jasnega stališča do vojnega vprašanja. Tu ni šlo samo za teoretična vprašanja, pač pa za oblikovanje konkretne taktike socialdemokracije - tako v nacionalnih kot mednarodnih okvirih - ob

morebitnem vojaškem spopadu svetovnih razsežnosti; še več, šlo je za preverjanje moči načela "internacionalizma" v praksi. Odgovor soglasno sprejete kongresne resolucije (Basel 1912) je bil nedvoumen: z vsemi sredstvi se je potrebno boriti proti vojni, če pa bi do nje prišlo, jo je treba izkoristiti za pospešitev socialne revolucije. S tem ko je bil v Baslu imperializem označen kot edini, ki je odgovoren za prihodnjo vojno, se je hkrati poglobljala temeljna razprava, ki je socialiste napotila k ponovni proučitvi lastnih stališč do perspektiv, ki jih je odprl imperializem. V teh razpravah se je izoblikovalo nekako troje usmeritev, čeprav ne izražajo avtomatično tradicionalne ideološke delitve na revizioniste, ortodoksne in revolucionarje. Na skrajni desnici SDS se je utrjevala smer, ki si je hotela prilastiti nacionalistični sistem vrednot in ekspanzionistične namere vladajočih razredov. Pripadniki te smeri že dalj časa niso več verjeli v možnosti revolucije in v bistvu niso več računali z mirom (kdor se je oblikoval kot marksist, je zagotovo sklepal, da so gospodarske potrebe prevladovala nad sanjanim humanizmom); nasplošno so priznavali nujnost po kolonialni politiki, saj so v njej prepoznavali vprašanje življenja ali smrti za narod in njegov delavski razred in pripravljani so bili sprejeti tudi spopad samo zato, da bi svoji deželi ponudili takšno možnost (npr. A. Labriola); zaradi tega so v imenu nacionalne obrambe vedno glasovali za zahtevane vojne kredite. Tudi levica je soglašala, da imperialistična nasprotja vodijo v vojno, toda v nasprotju z desnico, je v njej videla približevanje revolucije: "Boj za razdelitev zaostalih družb je za imperializem življenskega pomena, pri čemer je militarizem nujno gibalo. Zaradi tega je vojna med imperialističnimi deželami neizogibna, toda iz nje bo izšla revolucija. Pacifizem (centristov) je zato prevara in proletariat se mora pripraviti na revolucijo z množičnim političnim bojem in še posebej z bojem proti militarizmu, ki predstavlja najpomembnejši člen" (R. Luxemburg). Toda vse to so le stališča skromnih manjšin; najvidnejši predstavniki Internacionale (ortodoksni marksisti) vse do leta 1914 še vedno upajo, da bo zmagal mir. Verjamejo v novo analizo imperializma (Kautsky, Hilferding), v t.i. superimperializem, kjer finančni kapital preseže nasprotja in se osredotoči k procesu nekonfliktnega izkoriščanja, k začetku neke solidarnosti, iz česar naj bi izhajalo, da je vojna nemogoča; na podlagi takšne perspektive se je mogoče obrniti k notranjemu militarizmu in dati prednost propagandi. S tem niso slabili samo strah pred vojno, temveč je postajala vse bolj šibka prav zahteva po revolucionarnem boju.

Z objavo avstrijskega ultimata Srbiji (25. julija 1914), je vojna nevarnost visela nad Evropo. Na zadnji, najusodnejši konferenci v zgodovini II. internacionale (Bruselj, 29.-30. julija), je vladalo optimistično razpoloženje; nenaden izbruh vojne v Evropi se je delegatom zdel nemogoč. Na zasedanju niso obravnavali vprašanja, kako naj ravnajo socialistične stranke v primeru splošnega spopada; ves akcijski program Internacionale so vezali na bližnji mednarodni kongres v Parizu, do katerega pa ni nikoli prišlo. Odtlej so morale nacionalne sekcije ukrepati same, brez skupne koordinirane taktike; prepuščene so bile volji in predvsem predstavam svojih voditeljev.

Začetek svetovne vojne je dejansko povzročil zlom II. internacionale, tako s formalnega (prekinitev zvez med posameznimi socialdemokratskimi strankami, nezmožnost sklica MSB in mednarodnih konferenc) kot tudi z vsebinskega vidika (notranji idejni razkroj). Res je, da je število članov socialističnih strank in sindikatov, ki so bili povezani s strankami, šlo "v milijone"; vendar realno gledano, socialna demokracija v nobeni državi ni imela tolikšne moči, da bi lahko zavrla vojni spopad. Zato ne preseneča podatek, da so se skoraj vse socialistične stranke v vojskujočih deželah izrekle za obrambo nacionalne kapitalistične države; obvezale so se, da opustijo razredni boj in sprejmejo državljanski mir. Še več, vodstva SDS so se povezala z vrhovi vladajočih razredov in z vsemi svojimi silami - tako moralno kot politično - podprla

vojno in imperialistične interese svojih meščanskih vlad. Mednarodno razredno solidarnost proletariata je izrinila socialnošovinistična ideologija, ki je pripomogla, da so se SDS pričele združevati na ravni interesov imperialistične buržoazije, ne pa na načelih mednarodne delavske solidarnosti. MSB je ustavil svojo dejavnost in se med vojno ni nikoli sestal. Z ironijo in ogorčenostjo je Rosa Luxemburg zapisala, da so spremenili svetovnozgodovinski poziv Manifesta komunistične stranke v klic: "Proletarci vseh dežel, združite se v miru, v vojni pa si porežite vratove!".

Socialdemokracija med prvo svetovno vojno

Internacionalo so - vse do poraza in poloma v letu 1914 - njene notranje struje (desnica, center, levica) razumeli kot mednarodni forum, primeren za reševanje običnih problemov evropskega delavskega gibanja. Četudi so obstajala principialna nesoglasja in spori glede taktike, posebno med radikalnimi marksisti in revizionisti, niti Lenin niti ostali predstavniki marksistične leve v evropski socialdemokraciji niso nikdar postavljali zahteve, da se Internacionalo zamenja z neko boljšo in primernejšo organizacijo. Šele z izbruhom svetovne vojne, potem ko je dokazala svojo življensko nesposobnost, je Internacionala v svojem vsebinskem in oblikovnem pomenu dospela v središče kritike leve. Od tedaj dalje se je odprl proces globlje socialnopolitične diferenciacije v evropskih socialdemokratskih strankah, posebno med reformistično večino in manjšinsko marksistično levico. Leve sile, ogorčene nad kapitulacijo vodstev svojih strank in opustitvijo internacionalne solidarnosti v korist vojne politike nacionalnih vlad, organizirajo opozicijsko dejavnost, ki s februarsko in oktobrsko revolucijo v Rusiji dobiva vse močnejšo spodbudo. Desne sile, večina uradnih vodstev socialdemokratskih strank (socialšovinisti), se postavijo na stran vojne politike svoje buržoazije in izgubijo vsako zvezo s principi samostojne politike delavskega razreda. Centristična struja (socialpacifisti), ki je predstavljala pretežen del socialističnih strank, obsoja politiko vodstev in se ponekod tudi organizacijsko izdvaja, vendar se ne odloča za pot samostojne revolucionarne akcije. V okviru razprav, na mednarodnih konferencah socialistov med vojno so se izoblikovali različni pogledi do značaja svetovne vojne in možnosti njene preobrazbe v svetovno proletarsko revolucijo kot tudi različna stališča do perspektiv bodoče organiziranosti proletariata na mednarodni ravni. Ta proces idejne diferenciacije se je v končni fazi zaključil s politično polarizacijo znotraj delavskega razreda - na levico, desnico in center - ki se je po vojni manifestirala v organizacijski delitvi na komuniste in socialiste, tako v nacionalnem kot internacionalnem pogledu.

V kontekstu omenjene diferenciacije ne gre prezreti dejstva, da so vse do leta 1914 boljševiki poudarjali, da ne želijo "ustvariti svoje lastne usmeritve v socializem"; sprejemali so enoten vzorec socialne demokratske partije za vse dežele, razen za Rusijo. Ob začetku svetovne vojne je Lenin spričo razpada II. internacionale in še posebej potem, ko so nemški socialni demokrati podprli vojno, začrtal obrise nove vrstne stranke v mednarodnih razsežnostih, stranke, ki naj bi posnemala boljševiško. V tem cilju je bilo v letih 1914 do 1917 njegovo angažiranje v emigraciji osredotočeno na oblikovanje novega idejnega in organizacijskega jedra ruskih in evropskih socialdemokratov-internacionalistov; prežemalo jih je troje osnovnih idej: vojna, internacionala in revolucija. Temeljni okviri bodoče - III. internacionale - se oblikujejo in nastajajo v kontekstu Leninovih teoretičnih naporov, da kritično obvlada zgodovinsko vsebino imperialistične vojne v vseh njenih idejnih in taktičnih konsekvencah. Ideja nove marksistične in revolucionarne internacionale, ki jo je iznesel v oktobru 1914, je pri Leninu prisotna vse do njene ustanovitve. V svoji kritiki in analizi zloma Internacionala

se Leninu pridružuje vrsta evropskih levičarjev (K. Liebknecht, F. Mehring, R. Luxemburg, K. Zetkin, tribunisti /A. Pannekoek, H. Gorter/, pa tudi Trocki). R. Luxemburg je npr. v članku "Prenovitev Internacionale" ne samo ugotavljala zlom Nemške socialne demokracije in z njo Internacionale, marveč je tudi obsodila zagovor vojne in kritizirala tezo Kautskega, da med vojno razredni boj preneha;² zahtevala je, da marksizem socialne demokracije preseže kontemplativno-interpretativni odnos do stvarnosti in da socialistično gibanje razvije poleg prvega elementa (razumevanje obstoječega) v marksizmu tudi drugega: "dejavno voljo, da zgodovino ne samo razume, ampak jo ustvarja". Z zaostritvijo zgodovinske alternative: ali imperializem ali socializem? ter zahtevo po odločni samokritiki proletariata je R. Luxemburg v tem svojem spisu opredelila nekatere bistvene ideje, ki jih je natančneje in obsežneje obdelala v "Krizi socialne demokracije" (1916). Čeprav vsi ti znani predstavniki evropske levice odločno žigosajo izdajo "socialšovinistov", pa nihče od njih ne postavlja zahteve po oblikovanju nove organizacije tako kategorično kot Lenin, saj deloma le računajo na prenovitev stare Internacionale. Poleg tega v njihovih pojmovanjih zahteva po prenovi Internacionale ni utemeljena v nekem širšem - celovitejšem konceptu, z vidika perspektiv svetovnega revolucionarnega procesa. Kljub temu pa so prav ti protagonisti odigrali najpomembnejšo vlogo v protivojni agitaciji in v oblikovanju platforme levice; okoli njih so se zbirale številčno sicer šibke skupine, ki pa bodo sčasoma postale center revolucionarnega gibanja v svojih deželah.

Primerjalno gledano, sta si leвица in center dokaj enotni v oceni, da je svetovna vojna posledica imperialističnih nasprotij. Različnost njunih pogledov se kaže v oceni perspektive Internacionale (prenovitev stare ali ustanovitev nove internacionale), kot tudi v oceni možnosti preobrazbe imperialistične vojne v državljansko; center se zavzema za mir in v nasprotju z levico kategorično zavrača delovanje v smeri revolucionarnih družbenih pretresov. V nasprotju z levico in centrom je desnica podprla imperialistično vojno in vojne interese svojih - nacionalnih buržoazij; internacionalistična načela je podredila interesom vladajočih razredov. Vojno je ocenjevala in prikazovala kot "obrambo domovine" ter pozivala na "državlanski mir" in na oblikovanje "enotne nacionalne fronte".

Nedvomno je zimmerwaldsko gibanje pospešilo proces diferenciacije v mednarodnem delavskem gibanju, ki jo karakterizira postopna slabitev pozicij socialšovinistov ter krepitev centra in zimmerwaldske levice; socialpacifistično gibanje, ki je v začetku dajalo ton zimmerwaldskemu gibanju, je z nadaljevanjem vojne dobivalo vedno močnejše socialno-revolucionarno obeležje. Akcije zimmerwaldovcev so seveda naletele na odpor reformistov in MSB, saj so v končni konsekvenci pomenile cepitev obstoječih socialdemokratskih strank ter slabitev pozicij socialreformistov vseh barv na eni in porast vpliva internacionalistov na drugi strani. Toda Leninova politika združevanja raznovrstnih levih sil, heterogenega porekla in sestave, kakršna je bila socialdemokratska opozicija, je beležila samo delen uspeh. Po eni plati je boljševidem presegal meje Rusije, ustvarjal si je nove mednarodne povezave, izčiščeval svojo lastno internacionalistično pojmovanje ter ustvarjal pogoje, da bi se lahko okoli tega pojmovanja združile tiste sile svetovnega socializma, ki so odločno nasprotovale vojni; po drugi plati pa je še nadalje ostajal v hudi osamitvi. Položaja Rusije in razvitih zahodnih držav sta se razlikovala in sta sprožala razhajajoče se odzive. Na boljševidizmu je bila še

² "Svetovna vojna cepi socialiste na različne tabore, in to pretežno na različne nacionalne tabore. Internacionala ni sposobna, da bi to preprečila. To pomeni, da v vojni ni učinkovito orožje, v svojem bistvu je mirovni instrument. Njena velika historična naloga je boj za mir, razredni boj v miru." (Kautsky)

nadalje prilepljena etiketa o ekstremizmu in sektaštvu, toliko bolj, ker so bili boljševiki ločeni od poglavitne struje evropske levice - ki so jo tedaj predstavljali predvsem nemški spartakovci - zaradi idejnih in političnih nesoglasij. V tedanjem trenutku prav gotovo ni bilo moč razmišljati o vodilni vlogi boljševikov v okviru revolucionarnega socializma. Za to, da bi se ta položaj lahko spremenil v radikalnem smislu, so bile potrebne dolgoročne revolucionarne akcije, ki bi bile možne podeliti boljševiški politiki verodostojnost; to se je zgodilo z ruskim "oktobrom".

Protivojno gibanje množic, vzpodbujeno s stavkovnim (ekonomskim) valom, ki je bilo največkrat spontano, je vedno bolj terjalo od socialističnih in sindikalnih vodstev konkretno opredelitev do vojne in možnosti njene preobrazbe v državljansko - v socialistično revolucijo. Če je bila ta opredelitev v vrstah uradnih vodstev socialdemokratskih strank - s pojavom zimmerwaldskega gibanja - še razumljena bolj kot teoretično vprašanje in njeno postavljanje kot znak nestrpnosti posameznih skupin, pa bo od tedaj dalje (zaradi "vsiljenega" boja za "svoje" množice) postala temelj, na katerem se bo izvršila idejna in organizacijska diferenciacija. Oktobrska revolucija je samo še pospešila in poglobila ta proces: opredeljevanje za njene ideje in izkušnje je postalo osrednje vprašanje ("za ali proti" revoluciji), okoli katerega se je izvršilo pregrupiranje sil v evropskem in svetovnem delavskem gibanju.

Organizacijski razcep v socialdemokratskem gibanju (1919-1923)

Dolgotrajen proces prestrukturiranja znotraj evropske socialne demokracije (v okviru stare - druge internacionale) na tri temeljne struje: desnico-center-levico, se je po koncu svetovne vojne manifestiral v organizacijskem preoblikovanju nekdanj formalno enotnega socialnodemokratskega gibanja v tri nove idejnopolične usmeritve in gibanja: v drugo (bernsko), tretjo (moskovsko) in nekoliko kasneje v drugo in pol (dunajsko) internacionalo. In kakšni so bili programski cilji treh Internacional?

Naloga Komunistične internacionale (KI) naj bi bila združiti vse "zdrave" prvine mednarodnega socialističnega gibanja v revolucionarna marksistična jedra, ki bi v posameznih deželah prevzela vlogo revolucionarnih vodstev - štabov revolucije; v njih naj bi se vzajemno dopolnjevali, krepili in podpirali ruska in mednarodna revolucija. Prav ta idejna heterogenost bo stalni spremljevalec KI, še posebno v njenem prvem obdobju (1919-1923), vse do sprejetja novega kurza na 5. kongresu KI (1924) - procesa boljševizacije (= stalinizacije)³ KP in njenih sekcij - ki bo trasiral pot Stalinovi hegemonizaciji in dogmatizaciji Kominterne.

Taktiko in strategijo, ki jo je načrtoval ustanovni kongres KI, je moč razbrati iz sprejetih programskih dokumentov. KI je pozvala svetovni proletarijat v boj za osvojitve državne oblasti, kar bo šele omogočilo uničenje politične oblasti buržoazije. Nadalje je okvalificirala buržoazno demokracijo kot diktaturo buržoazije in v uvedbi sistema sovjetov videla tisti temelj proletarske demokracije, ki bo presegal buržoazni

³ Ko govorimo o procesu "boljševizacije" KI, moramo opozoriti na nedoslednost rabe tega termina. Ni bilo malo število piscev v preteklosti, ki so avtorstvo "boljševizacije" KI preprosto in nekritično pripisali Leninu, in ne Stalinu. To demagogijo je pravzaprav zakrivil predsednik IKKI G. Zinovjev na 5. kongresu KI (julija 1924), ko se je v prid sprejetja linije t.i. "levega" kurza - novega obdobja v razvoju KI (stalinizacije) - skliceval na stališča, tedaj že pokojnega Lenina: "Boljševizem je ustvarjanje monolitne centralizirane organizacije, ki v svojih vrstah soglasno in bratsko rešuje razhajanja, kot nas je učil Lenin" (Komunistička internacionala, knj. VI: Stenogrami i dokumenti 5. kongresa KI, Beograd-Gornji Milanovac 1982, str. 437); obenem pa je namerno zamolčal Leninovo izrecno opozorilo, povedano na 3. kongresu KI (1921): "sprejetje 'levih neumnosti' bi pomenilo konec Komunistične internacionala!" (Ibidem, knj. III, str. 304).

parlamentarizem oziroma razdvojenost med zakonodajno in izvršno oblastjo, ter povezal volilno bazo z organi upravljanja. Na ekonomskem področju je KI postavila zahtevo po ekspropriaciji buržoazije in prenosu produkcijskih sredstev v družbeno lastnino proletarske države. KI se je nadalje zavzela za ponovno afirmacijo principa proletarskega internacionalizma, za koordinacijo mednarodne revolucionarne aktivnosti, kot tudi za vzpostavitev zvez z narodnoosvobodilnimi gibanji v kolonialnih deželah.

Dokumenti KI odražajo izrazito odklonilen odnos tako do socialdemokratskih strank, vključenih v obnovljeno II. (bernsko) internacionalo, kakor tudi do centrističnih struj. Vzrok ostremu levemu kurzu KI je bilo prepričanje v bližnjo (evropsko) proletarsko revolucijo, ki bo razbila vse družbene in politične strukture zatiranja: poudarjena je bila potreba po "lomljenju" meščanskih institucij ter pomen "neposredne akcije" in "odkritega boja" zoper državo (odklanjanje slehernega "kompromisa", bojkotiranje sleherne oblike parlamentarnega delovanja, zavračanje aktivističnega dela v reformističnih sindikatih), prav tako pa tudi zahteva, da je treba opirati upravljanje v okviru proletarskega reda na takšne množične organizacije, kot so bili npr. sovjeti. Toda poraz revolucije v Nemčiji, propad "sovjetskih" poskusov na Madžarskem in na Bavarskem, je že v drugi polovici 1919 prispeval, da se predvsem pri Leninu in Trockem začneja uveljavljati v bolj ali manj jasni obliki spoznanje, da se bo revolucionarni proces v Evropi razvijal veliko počasneje in veliko manj premočrtno, kot pa so bili upali. To je vodilo v razpravo o celi vrsti ključnih vprašanj, kot so vprašanje pomena boja znotraj institucij meščanske države, odnos do tradicionalnih organizacij razrednega gibanja (socialistične stranke in sindikatov) ter vprašanje revolucionarne stranke. V tem kontekstu je potrebno razumeti tudi distanciranje od tistega levičarstva v lastnih vrstah, ki je temeljilo na utopičnem radikalizmu. 2. kongres KI (1920) - ki je sicer bolj poznan po zavračanju vsakršnega sodelovanja z desnimi reformističnimi SDS, medtem ko s centrističnimi partijami (z "21. pogoji za sprejem v KI") postavlja zelo jasno razmejitveno črto - je na podlagi iznešene Leninove kritike levičarstva, v diskusijah o parlamentarizmu in sindikatih sicer kritično ocenil omejenost obeh institucij, toda obenem podprl delovanje komunističnih partij skozi t.i. legalne oblike (parlament, sindikate) ter s tem začrtal novo taktiko KI, ki je bila delno v nasprotju s prvo. Z razpravami na 2. kongresu KI se je v glavnem končalo prvo obdobje spopada, v katerem sta se soočala boljševizem in levi komunizem; šlo je za spopad med revolucionarnim realizmom in strujjo, ki pogosto ni upoštevala stvarnosti.

Vzporedno s prizadevanji boljševikov in evropske levece za ustanovitev nove internacionale, je potekala akcija večinskih reformističnih socialdemokratskih strank - obremenjenih s politiko "nacionalne obrambe" v svetovni vojni ter močno oslabiljenih z odcepitvijo levih in centrističnih grup iz njenih vrst - da v povojnih pogojih obnovijo "drugo" (bernsko) internacionalo. Idejni razkol v mednarodnem socialističnem gibanju je bil - spričo teoretično-taktičnih razlik do temeljnih vprašanj tedanjega časa: vojne, miru, revolucije, socializma - premočan, da bi lahko prišlo do "sprave", do ponovne združitve mnogoterih socialističnih struj v enotno organizacijo. Osrednja pozornost bernske konference desnih in centristov (februarja 1919) je bila osredotočena na dva ključna, "usodna" problema za morebitno združitve socialističnega gibanja: 1. vprašanje vojne odgovornosti in 2. vprašanje "demokracije in diktature". Glede 1. vprašanja je, spričo razcepa v mednarodnem socializmu, prevladal skupni interes velikih socialističnih strank iz obeh vojnih taborov in nevtralnih dežel, da se znova "združijo" in - na podlagi "obojestranske splošne odveze za njeno kapitulacijo" ob izbruhu svetovnega spopada - obnovijo II. internacionalo. Večja razhajanja so se pokazala pri obravnavanju drugega problemskega sklopa - v stališčih do boljševiške revolucije in do

levih sil bivše II. internacionale. Medtem ko je desnica vztrajala, da je pogoj za uveljavitev in ohranitev socialistične družbe "demokracija" ter zavračala za socializem nesprijemljive "metode diktature, ki bo pripeljala do državljanske vojne in v končni fazi do diktature reakcije", so se centristi ogradili od vsakršne obsodbe boljševiskih stališč, ker bi to samo "oteževalo združevanje proletariata vseh dežel v prihodnosti". Tudi na konferenci v Luzernu (avgusta 1919) si centristi še naprej prizadevajo za normalizacijo odnosov z ruskimi boljševiki in - kljub odklonilnemu stališču do socialne demokracije, ki ga je zavzel I. kongres KI - še naprej verjamejo v možnost oblikovanja "enotne fronte" delavskega razreda znotraj neke Internacionale, ki bi temeljila na načelih "razrednega boja in brez kompromisarstva z meščanskimi strankami". Desničarska večina se je pri zavračanju pobud in stališč centristične manjšine sklicevala na principe parlamentarne demokracije, ki zavračajo vsakršno obliko diktature in s tem seveda tudi boljševiški sistem. In prav na nasprotujočih si stališčih do boljševiške Rusije je spodletel poskus obnovitve II. internacionale; pod vplivom splošnega evropskega revolucionarnega vrenja in nestrinjanja s politiko večine, so se pričele centristične SDS idejno vse bolj oddaljevati od bernske internacionale, kar je vodilo k prekinitvi zvez z bernsko in posamičnih pogovorov z moskovsko internacionalo.

Čas centrističnim pobudam ni bil naklonjen, saj je bila KI na vrhuncu svojega revolucionarnega vzpona. Po splošnem prepričanju "Moskve" so dozoreli objektivni zgodovinski pogoji za razvoj evropske revolucije; razmah komunističnega gibanja ovirata samo dve prepreki - "levo sektaštvo", kateremu pozicija KI ni dovolj revolucionarna, ter "centristične struje", ki igrajo dvojno politiko: na eni strani nikakor ne želijo pretrgati stikov z II. internacionalo, na drugi pa se priglašajo v KI. V tem kontekstu je potrebno razumeti tudi sprejetje "21 pogojev za sprejem v KI", dokumenta, ki je zahteval od posameznih socialističnih in delavskih strank, predvsem centrističnih, nedvoumno stališče do ruskega oktobra in KI. Izzvana diferenciacija, katere cilj je bila dokončna idejna homogenizacija gibanja, je prinesla "Moskvi" le delni uspeh. "Pogoji", ki so bili izrazito aktualnopolitično naravnani, so zato v nadaljnjem razvoju KI (od leta 1921) postopoma izgubljali svoj prvotni značaj.

Sklic dunajske centristične konference (februarja 1921) je bil pravzaprav odgovor oziroma odraz nestrinjanja centristov s politično usmeritvijo tako II. kot III. internacionale: prvi so dali vedeti, da se s svojo politiko podreja interesom buržoazije, kar je nesprijemljivo v času revolucionarnih nastopov proletariata in prebujanja kolonialnih ljudstev, drugi pa odgovorili, da ne sprejemajo diktiranih "21 pogojev" in zato ustanavljajo svojo internacionalo. Poskus tako moskovske kot bernske internacionale, da "prisilijo" centriste, da se vendarle odločijo in podredijo eni ali drugi strani, v letih 1920-21 še ni uspel. Cilj ustanovitve dunajske internacionale je bil povezati celotni svetovni proletariati v skupno mednarodno organizacijo: "Izpolnitev te ključne naloge", je ocenjeval F. Adler, "ni možno pričakovati niti od okrnjene defenzivne II. internacionale, v kateri ni večinskega dela ruskega proletariata niti od enostranske ofenzivne KI, v kateri ni angleškega proletariata." Centristična internacionala je zato predlagala, da bi na skupnem zasedanju s KI reševali temeljno vprašanje nadaljnega razvoja mednarodnega delavskega gibanja - vprašanje zgodovinske perspektive in presoje zgodovinske situacije - ali sploh lahko še pričakujemo socialistično svetovno revolucijo v doglednem času, potem ko se je po usihanju revolucionarnega vala kapitalistični družbeni red obdržal. V podkrepitev predloga so navedli Leninovo stališče iz leta 1914, da svetovna vojna odpira epoko svetovne revolucije; objektivni pogoji so bili torej dani in samo od iniciative revolucionarnih delavskih strank je bilo odvisno, ali bodo sposobne izpeljati revolucijo... Toda ob zasedanju dunajske konference, je ugotavljal F. Adler, ni bilo več nikakršnih simptomov za revolucijo, kot je bilo to v času

Zimmerwalda. Stranke, ki so pripadale mednarodnemu "centru", so se opredeljevale za srednjo pot med socialdemokratskim reformizmom in boljševiško revolucijo; njihovo idejno usmeritev so utemeljili predstavniki avstromarksizma. V spremenjenih (mirnih) družbenih okoliščinah, so videli pot v socialistično družbo znotraj reformiranega kapitalizma. Za razliko od desnice, so avstromarksisti priznavali možnost vzpostavitve diktature proletariata z revolucionarnimi metodami, čeprav so v praksi dajali prednost osvojitvi oblasti po mirni poti, s parlamentarno večino: "Demokratična pot boja za oblast, v primeru odpora buržoazije pa pripravljenost na diktaturo proletariata..." (O. Bauer).

Medtem ko sta se bernska in dunajska internacionala orientirali na parlamentarno pot borbe za oblast ter v pogojih postopne stabilizacije kapitalizma množili svoje vrste z delavci razvitih dežel Evrope in Amerike, je moskovska internacionala svoje akcije še naprej usmerjala na zrušenje kapitalizma po revolucionarni poti. V vrhovih KI so sicer vse do 3. kongresa še optimistično računali v uspeh umetno izzvanega razcepa (z "21 pogoji"), katerega realizacija je - po mnenju Moskve - pogojevala uspeh svetovne socialistične revolucije, toda želje se niso skladale z realnim stanjem v večini evropskih dežel, celo ne v deželah, kjer je bila revolucionarna kriza najgloblja. Razcep z reformizmom je v večini primerov povzročil odtujevanje delavskih množic od komunistov, predvsem v sindikalnem pogledu; nacionalne KP, razen redkih izjem, so postajale vse bolj manjšinske ("sektaške") stranke, brez večjega vpliva na sindikalno in politično strategijo proletariata. Na spremenjene okoliščine se KI, kljub opozorilu Lenina in Trockega - da bo revolucionarni proces dolgotrajen - ni adekvatno odzvala, saj je 3. kongres (1921) je a priori odklanjal vsakršno sodelovanja s socialdemokratskimi strankami in njihovimi sindikati ter na ta način zaviral pot k politiki "enotne fronte".

Taktika "enotne delavske fronte", ki jo je pobudila dunajska internacionala, je bila zamišljena kot obrambna politika, s katero naj bi se proletariat zoperstavil vse močnejši ofenzivi lastnikov kapitala in meščanske države. Kominterni, ki je bila "prisiljena", da se sooči z realnim stanjem revolucionarne oseke, je podprla idejo "enotne fronte" in skupno konferenco treh internacional (Berlin, 1922). Skupno srečanje ni uspelo; potrdilo je sum, da je vsak tabor prišel na konferenco s svojo računico, ki naj bi jo vnovčil v skupni politiki: taktiko "enotne fronte" so razumeli kot možnost uveljavitve in vsiljevanja "svoje" ideologije nad celotnim delavskim gibanjem. Neuspeh dunajske internacionale, da bi združila razcejeno organizirano delavsko gibanje, jo je približal k idejno bližji Drugi internacionali.

V letu 1923 so potegnjene še zadnje ključne poteze: na eni strani je s porazom nemškega "oktobra" konec upanja Kominterne oziroma Moskve v skorajšnjo evropsko socialistično revolucijo, na drugi strani pa pride po neuspelem poskusu oblikovanja "enotne fronte" do strnitve socialdemokratskih vrst, konkretno do združitve bernske in dunajske internacionale v Socialistično delavsko internacionalo. S tem je bil zaključen proces grupiranja socialističnih sil na dve temeljni formaciji: komunistično in socialdemokratsko. Ti momenti so odprli nova obdobja v razvoju mednarodnega socialističnega in komunističnega gibanja v letih 1924-1939, ki se vsebinsko bistveno ločijo in delno zanikajo obravnavano obdobje, še posebno, če imamo v vidu genezo Kominterne v kontekstu specifičnega razvoja v Sovjetski zvezi - predvsem teorijo in prakso stalinizma v vsej njegovi širini in globini, kot tudi neposreden vpliv le-tega na strateško usmeritev Kominterne. In prav zato zaključkov obravnavanega obdobja 1914-1923 ni moč preprosto posplošiti na celotno obdobje med obema svetovnima vojnoma, saj bo terjalo od raziskovalcev še temeljito analizo, in to na podlagi vse bolj dostopnih kominternskih arhivskih dokumentov.

Sklep

Opravljen analiza potrjuje, da je bil organizacijski razcep v mednarodnem socializmu (1919-1923) posledica treh nasprotujočih in medsebojno nespravljljivih si ideologij in struj znotraj delavskega gibanja, ki so se borile za naklonjenost in za prevlado nad delavskim razredom. Če povzamemo: 1. desnica je vztrajala pri reformah kapitalizma v okviru parlamentarnega boja; 2. levica je v revoluciji videla pogoj za spremembo obstoječega družbenega reda in v diktaturi proletariata zamenjavo za buržoazno demokracijo; 3. center je ločeval socialno demokracijo, ki bo mogoča šele v brezrazredni družbi, od politične, ki vedno predstavlja določeno obliko razredne vladavine - diktaturo, pa naj gre za buržoazno ali proletarsko. Dilema "reforma ali revolucija", gledano z zgodovinske perspektive, ostaja. Nedvomno pa pritrjuje stališču R. Luxemburg: "Kdor se odloči za pot zakonske reforme namesto za družbeni prevrat, izbere drug cilj, namesto novega družbenega reda samo nebitvene spremembe v starem redu." In v tem je srž vprašanja in odgovora na dilemo obravnavane zgodovinske dobe: "reformirani kapitalizem" ali "socialistični družbeni red". Seveda pa o socializmu ni mogoče govoriti, če ni sposoben sožitja z demokracijo, saj je demokracija tip politične ureditve, ne pa tip družbe.⁴

⁴ Zaradi omejenosti prostora sem se v prispevku namerno izognil citiranju virov; bralca opozarjam, da se pri svojih trditvah sklicujem na bibliografijo, uporabljeno v svojem delu "Razcep v menarodnem socializmu (1914-1923)" (Koper 1994), kjer podrobno in celovito obravnavam pričujočo tematiko.